ДОПОВІДІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
АКАДЕМІЇ НАУК
УКРАЇНИ

9 • 2008

МАТЕМАТИКА

УДК 513.6

Ю. В. Боднарчук, Д. І. Морозов

Скінченностанова спряженість лінійних функцій на кільці цілих 2-адичних чисел

(Представлено членом-кореспондентом НАН України Ю. С. Самойленком)

For automorphisms of an infinity binary tree which are realized as linear functions on the ring of integer 2-adic numbers, the problem of finite state conjugation has solved.

Під бінарним деревом T_2 будемо розуміти нескінченне дерево з однією кореневою вершиною степеня 2, решта вершин якого мають степінь 3. Добре відомо (див. [1, 2]), що група автоморфізмів T_2 є проективною границею ітерованих вінцевих добутків циклічної групи другого порядку, тобто

$$\operatorname{Aut} T_2 \simeq \varprojlim_n \wr_{i=1}^{n} C_2^i.$$

Автоморфізм $\alpha \in \operatorname{Aut} T_2$ індукує дію на піддеревах T_2. Назвемо α скінченностановим, якщо він індукує скінченну кількість дій на піддеревах. Скінченностанові автоморфізми утворюють групу, яку позначимо $F \operatorname{Aut} T_2$.

З іншого боку, ребрам дерева можна приписати мітки — 0,1 для лівого та правого ребра, що йдуть униз. При цьому кожному нескінченному шляху на дереві, що починається з кореня, буде відповідати нескінченна послідовність нулів та одиниць, яку можна зіставити з цілим 2-адичним числом. Після цього автоморфізми T_2 можуть бути ототожнені з бієкціями кільця цілих 2-адичних чисел Z_2. Наприклад, нижченаведений 2-становий автоморфізм можна визначити рекурентно:

$$\varepsilon = (id, \varepsilon) \circ \sigma, \tag{1}$$

тут вказано, що автоморфізм ε діє на лівому піддереві тотожно, на правому самоподібно, а σ переставляє ці піддерева.

З іншого боку, автоморфізм ε може бути визначений як функція $\epsilon\colon Z_2 \to Z_2$, $x \to x+1$, і тому має назву "додавальна машина" (adding machine). Добре відомо (див. [3, 4]), що централізатор $C_{\operatorname{Aut} T_2}(\varepsilon)$ збігається із замиканням циклічної групи $\langle\varepsilon\rangle$ в топології проективної границі на групі $\operatorname{Aut} T_2$ і складається з функцій $x \to x+p$, $p \in Z_2$, $C_{\operatorname{Aut} T_2}(\varepsilon) \simeq Z_2^+$.

Метою даної роботи є дослідження проблеми спряженості для автоморфізмів T_2, які реалізуються лінійними функціями виду $x \to ax + b$, $a \in Z_2^*$, $b \in Z_2$ у групі скінченностанових автоморфізмів $F\operatorname{Aut}T_2$. Зауважимо, що проблема скінченностанової спряженості в загальному випадку є надзвичайно складною, на відміну від $\operatorname{Aut}T_2$, де проблема спряженості є повністю розв'язаною.

Характеризація скінченностанових автоморфізмів T_2, які задаються лінійними функціями на Z_2, буде здійснена за допомогою раціональних чисел.

Лема 1. $(x + p) \in F\operatorname{Aut}T_2 \Leftrightarrow p \in Z_2 \bigcap \mathbb{Q}$.

Доведення. $\Rightarrow$ Автоморфізм $x + p\colon 0 \to p$. Скінченностановий автоморфізм переводить квазіперіодичні кінці в квазіперіодичні. Оскільки $\ldots 000$ квазіперіодичний, то і p квазіперіодичний, тобто належить $Z_2 \bigcap \mathbb{Q}$. Квазіперіодичне число p має такий двійковий запис:

$$\begin{aligned} p = {} & \ldots a_{k+m} \ldots a_{k+1} \ldots a_{k+m} \ldots a_{k+1} a_k \ldots a_2 a_1 = \\ & = \ldots 0 \ldots 01 \ldots 0 \ldots 01 \cdot 2^k \cdot q + a_k \ldots a_2 a_1. \end{aligned} \tag{2}$$

Натуральне число $a_{k+m} \ldots a_{k+1}$ будемо називати періодом числа p.

$\Leftarrow$ Згідно з (1) автоморфізм ε підноситься у 2-адичний степінь таким чином:

$$\varepsilon^{2p} = (\varepsilon^p, \varepsilon^p), \varepsilon^{2p+1} = (\varepsilon^p, \varepsilon^{p+1}) \circ \sigma. \tag{3}$$

Виходячи з (2), маємо

$$\varepsilon^p = \left(\varepsilon^{\ldots 01 \frac{0\ldots01}{m}}\right)^{q*2^n} \circ \varepsilon^v,$$

де q, m, v, $n \in \mathbb{Z}^+$, v — початок довжини n двійкового запису числа p до початку періоду q довжини m.

Згідно з (3) автоморфізм $\varepsilon^{\ldots 01 \frac{0\ldots01}{m}}$ містить m станів вигляду

$$\left(\varepsilon^{\ldots 01 \frac{0\ldots01}{m}}\right)^{2^k}, \qquad k \in \{0, 1, \ldots, m-1\},$$

та $m - 1$ станів вигляду $\left(\varepsilon^{\ldots 01} \dfrac{0\ldots01}{m}\right)^{2^k} \circ \varepsilon$, $k \in \{1, \ldots, m-1\}$, тобто містить $2m-1$ станів. Оскільки $\varepsilon^{\ldots 01} \dfrac{0\ldots01}{m}$ скінченностановий автоморфізм, то і ε^p скінченностановий, оскільки q, v, $n \in \mathbb{Z}^+$.

Лема 2. *Автоморфізм* $px \in F\operatorname{Aut}T_2 \Leftrightarrow p \in (Z_2 \bigcap \mathbb{Q})^*$.

Доведення. Автоморфізми $f_1(x) = (2k+1)x$ та $f_2(x) = f_1(x)^{-1} = (1/(2k+1))x$ можуть бути скінченностановими тільки одночасно. Оскільки

$$\begin{aligned} & f_1 = {f_2}^{-1}, \\ & \frac{2m+1}{2k+1}x = (2m+1)x \circ \frac{1}{2k+1}x, \\ & -kx = -x \circ kx, \end{aligned}$$

то достатньо довести, що $-x$ та $(2t+1)x$ є скінченностановими при $t \in \mathbb{Z}^+$.

Автоморфізм $(2t+1)x$ містить тільки стани вигляду $(2t+1)x+f$, де $f \in \{0, 1, \ldots, (2t+1)\}$. Дійсно,

$$(2t+1)x = ((2t+1)x, (2t+1)x+t),$$
$$(2t+1)x + 2f = ((2t+1)x+f, (2t+1)x + (k+f))(2t+1)x + (2f+1) =$$
$$= ((2t+1)x+f, (2t+1)x + (t+f+1)) \circ \sigma.$$

Якщо $f \leqslant t$, то $t+f \leqslant 2k$, $t+f+1 \leqslant 2t+1$, тобто автоморфізм $(2t+1)x$ має не більше $2t+2$ станів.

Далі отримаємо рівності

$$-x = (-x, -x-1),$$
$$-x-1 = (-x-1, -x-1) \circ \sigma,$$

тобто $-x$ є автоморфізмом з двома станами.

Лема 3. $f(x) = p_1 x + p_2 \in F\operatorname{Aut} T_2 \Leftrightarrow p_1,\ p_2 \in Z_2 \bigcap \mathbb{Q}$.

Доведення. Для доведення леми, скористаємося розкладом

$$p_1 x + p_2 = p_1 x \circ (x + p_2).$$

$\Leftarrow$ Оскільки за лемами 1, 2 $x+p_2$ та $p_1 x$ є скінченностановими, то і $p_1 x + p_2$ є скінченностановим.

$\Rightarrow$ Автоморфізм $p_1 x + p_2$ переводить 0 в p_2. Оскільки $p_1 x + p_2 \in F\operatorname{Aut} T_2$, то $p_2 \in Z_2 \bigcap \mathbb{Q}$. За лемою 1 $x + p_2 \in F\operatorname{Aut} T_2$, отже, і автоморфізм $p_1 x \in F\operatorname{Aut} T_2$, а за лемою 2 $p_1 \in Z_2 \bigcap \mathbb{Q}$.

Перейдемо до питання спряженості. Для цього розглянемо рівняння відносно автоморфізму $\chi \in \operatorname{Aut} T_2$

$$\alpha^{\chi} = \beta, \tag{4}$$

для даних α, $\beta \in \operatorname{Aut} T_2$. Зауважимо, що згідно з [3] якщо автоморфізми α, β мають максимальний пропорядок, то рівняння (4) має єдиний розв'язок, який фіксує $\ldots 000$. Позначимо цей розв'язок через χ_0. На відміну від автоморфізмів $x+1, 5x+1, 9x+1, \ldots$ автоморфізми $3x+1, 7x+1 \ldots$ не є максимального пропорядку. Для розширення класу лінійних функцій на Z_2 введемо операцію $\bigoplus$ додавання за модулем 2. З використанням цієї операції отримуємо

Теорема 1. *Функції* $f_1(x) = (4k+1)x+1$ *та* $f_2(x) = -(4k+1)x \oplus 1$ $(k \in Z_2)$ *спряжені в* $F\operatorname{Aut} T_2$.

Доведення. Має місце рівність

$$(-x, x)^{-1} \circ ((4k+1)x+1) \circ (-x, x) = -(4k+1)x \oplus 1.$$

А оскільки $-x \in F\operatorname{Aut} T_2$ (за лемою 2), то і $(-x, x) \in F\operatorname{Aut} T_2$.

Теорема 2. *Скінченностанові автоморфізми максимального пропорядку вигляду* $ax+1$ *та* $a^{-1}x+1$ *не спряжені в* $F\operatorname{Aut} T_2$.

Доведення. Множина функцій

$$\left\{ \chi_k(x) = \frac{a^k x + a^{\widehat{k}}}{a^{k-1}((a-1)x+1)} \,\middle|\, k \in Z_2 \right\} \tag{5}$$

містить усі розв'язки рівняння (4), яке при $\alpha = ax+1$, $\beta = a^{-1}x+1$ набуває вигляду

$$\chi^{-1} \circ (ax+1) \circ \chi = \frac{1}{a}x + 1. \tag{6}$$

Покажемо, що $\chi_k(x)$ є розв'язком рівняння (6).

$$\chi_k^{-1}(x) = \frac{-a^{k-1}x + a^{\widehat{k}}}{a^{k-1}((a-1)x-a)},$$

$$\chi_k^{-1}(x) \circ (ax+1) \circ \chi_k(x) = \left(\frac{-a^{k-1}x + a^{\widehat{k}}}{a^{k-1}((a-1)x-a)}\right) \circ (ax+1) \circ \left(\frac{a^kx + a^{\widehat{k}}}{a^{k-1}((a-1)x+1)}\right) =$$

$$= \left(a\left(\frac{-a^{k-1}x + a^{\widehat{k}}}{a^{k-1}((a-1)x-a)}\right) + 1\right) \circ \left(\frac{a^kx + a^{\widehat{k}}}{a^{k-1}((a-1)x+1)}\right) =$$

$$= \left(\frac{-a^{k-2}x + a^{\widehat{k-1}}}{a^{k-2}((a-1)x-a)}\right) \circ \left(\frac{a^kx + a^{\widehat{k}}}{a^{k-1}((a-1)x+1)}\right) = \frac{\dfrac{-x-a}{(a-1)x-a}}{\dfrac{-a}{(a-1)x-a}} = \frac{-x-a}{-a} = \frac{1}{a}x + 1.$$

Зауважимо, що згідно з [3] для фіксованого t існує єдиний розв'язок рівняння (6) такий, що $\chi\colon 0 \to t$. Отже, усі розв'язки рівняння (6) мають вигляд $\chi(x) = \chi_k(x)$, де $k = \log_a(a^{k-1}(a-1)t+1)$.

Покажемо, що для будь-якого k автоморфізм

$$\chi_k(x) = \frac{a^kx + a^{\widehat{k}}}{a^{k-1}((a-1)x+1)} \tag{7}$$

не є скінченностановим.

Дійсно, має місце рівність

$$\chi_k(x) = (a^kx + a^{\widehat{k}}) \circ \left(\frac{x}{px+q}\right),$$

де $p = (a-1)/a$, $q = 1/a$.

Припустимо, що $\chi_k(x)$ є скінченностановим. Тоді $\chi_k(x)$ переводить $\ldots 0000$ у послідовність $a^{\widehat{k}}/a^{k-1}$, що є квазіперіодичною. Оскільки a^k, $a^{\widehat{k}}$ та $a^{\widehat{k}}/a^{k-1}$ є квазіперіодичними одночасно, то і $a^kx + a^{\widehat{k}}$ є скінченностановим. Але автоморфізм $x/(px+q)$ містить нескінченну кількість станів вигляду

$$\frac{x}{p\,2^tx+q}, \qquad t \in \mathbb{Z}^+,$$

тобто маємо протиріччя. Отже, автоморфізм $\chi_k(x)$ нескінченностановий $\forall\, k \in Z_2$.

Як наслідок отримаємо, що рівняння (6) не має розв'язків у $F\,\mathrm{Aut}\,T_2$.

Теорема 3. *Функції* $f_1(x) = (4k_1+1)x+1$ *та* $f_2(x) = (4k_2+1)x+1$ $(k_1, k_2 \in Z_2 \bigcap \mathbb{Q})$ *спряжені в* $F\,\mathrm{Aut}\,T_2$ *тоді і тільки тоді, коли* $4k_1+1 = 4k_2+1$.

Доведення. Покажемо, що скінченностанові автоморфізми $ax+1$, $bx+1$ максимального пропорядку ($a = 4k_1+1$, $b = 4k_2+1$, $k_1, k_2 \in Z_2 \bigcap \mathbb{Q}$) при $a \neq b$ не спряжені в $F\,\mathrm{Aut}\,T_2$.

Дійсно, якщо автоморфізми α, $\beta \in F\operatorname{Aut} T_2$ спряжені в $F\operatorname{Aut} T_2$, то автоморфізми α^p та β^p скінченностанові одночасно для всіх $p \in Z_2$. Згідно з теоремою (2), ця умова не є достатньою. Далі, без обмеження загальності можна вважати $b \neq a^n$ ($n \in \mathbb{Z}$, $n \neq \pm 1$).

Функція $\log_a((a-1)x+1)$ є бієкцією $Z_2 \to Z_2$, як обернена до $a^{\widehat{x}}$ при $a = 4k+1$, $k \in Z_2$. Має місце рівність

$$(ax+1)^t = \left(a^t x + a^{\widehat{t}}\right) \qquad (t \in Z_2). \tag{8}$$

За теоремою Діріхле про наявність простих чисел в арифметичній прогресії, існує $x \in \mathbb{Z}$ таке, що $c = (a-1)x+1$ є простим числом, якого немає в розкладі a та b. Тоді, згідно з лемою 3 та формулою (8), маємо $(ax+1)^{\log_a c} \in F\operatorname{Aut} T_2$, оскільки $a^{\log_a c} = c$ є раціональним числом, а $(bx+1)^{\log_a c}$ не належить $F\operatorname{Aut} T_2$, оскільки $b^{\log_a c}$ не є раціональним числом. Враховуючи теорему (2), отримуємо твердження теореми.

Робота частково підтримана Державним фондом фундаментальних досліджень (Ф 25/546–2007 № ДР 0107U010 499) та Міжнародним благодійним фондом відродження Києво-Могилянської академії.

1. *Сущанский В. И.* Группы изометрий p-пространства Бэра // Докл. АН УССР. Сер. А. – 1984. – № 8. – С. 28–30.
2. *Сущанский В. И.* Сплетения по последовательности груп подстановок и финитно-апроксимируемые группы // Докл. АН СССР. – 1984. – № 2. – С. 19–22.
3. *Боднарчук Ю. В., Морозов Д. І.* Будова централізаторів елементів максимального про-порядку в групі автоморфізмів бінарного дерева // Наук. зап. НаУКМА. Фіз.-мат. науки. – 2005. – **39**. – С. 25–27.
4. *Боднарчук Ю. В., Морозов Д. І.* Розширені 2-адичні числа як централізатори автоморфізмів регулярного кореневого дерева валентності 3 // Там само. – 2006. – **51**. – С. 4–7.

Національний університет "Києво-Могилянська академія" *Надійшло до редакції 25.02.2008*

УДК 517.962.24:519.21

Н. В. Брадул

Об устойчивости разностного аналога математической модели "хищник-жертва" при случайных возмущениях

(Представлено членом-корреспондентом НАН Украины А. М. Ковалевым)

A discrete analog of the mathematical predator-prey model is considered. The sufficient conditions on the discretization step for which the considered discrete analog saves the stability property of the initial model are obtained.

Математические модели типа "хищник-жертва" и их разностные аналоги исследуются во многих работах (см., напр., [1] и приведенную там библиогр.). Одной из важнейших задач этих исследований является задача устойчивости положительной точки равновесия таких систем. В связи с проблемами численного анализа особый интерес представляет способность разностного аналога исследуемой системы сохранять это свойство устойчивости.